

Czajlik Zoltán – Tankó Károly

Késő vaskori topográfiai adatok Sajópetri környékéről

A magyar–francia vaskorkutatási program keretében Sajópetri, Hosszú-dűlő lelőhely feltárását – a Herman Ottó Múzeum 1995-ös ásatását követően – 1996 óta folytatja az ELTE Régészettudományi Intézete.¹ A program 2002-től az OTKA Tudományos Iskolák Pályázat² keretében jelentősen kibővült, a lelőhely feltárásán túl a környező települések kelta kori topográfiai adatainak összegyűjtését, hitelesítését, terepbejárásokkal új adatok nyerését is célul tűztük ki.

A részletes topográfiai kutatásra szánt területet részben a földrajzi adottságok, részben a jelenlegi közigazgatási határok figyelembe vételével alakítottuk ki. Legfontosabb célunk az volt, hogy Sajópetri, Hosszú-dűlő kelta település 4–5 km-es környezetét alaposan megismerjük, elsősorban a hasonló korú lelőhelyek azonosítása, vagyis a terület vaskori település-struktúrájának megismerése érdekében. A terület Ny-i szélét a Bükkalja jelöli ki, ahol gyakorlati megfontolásokból elsősorban a 3-as főközlekedési utat tekintettük határnak. Noha a térség patakjainak és folyójának, a Sajónak egykori vízjárása ma még nem kellőképpen tisztázott, célszerűnek látszott keleti határként a jelenlegi Sajó-medret figyelembe venni. Ugyancsak gyakorlati megfontolásokból északon a közigazgatási (külterületi) határokig, délen pedig a 35-ös főútiig végeztük el a terepjárást.

A földrajzi háttér

A terület morfológiai szempontból jellegzetes feltöltött terület.³ A felső pleisztocén kori kavicsstakarót a hegyekből, illetve folyóvölgyből a sík területre érkező Ós-Hejő, illetve Ós-Sajó rakta le. A felső pleisztocén és a holocén időszak határán a Tisza-árok kialakulása megváltoztatta a hidrográfiai hálózatot, az erózióbázis növekedése miatt a Sajó és mellékfolyói a kavicsstakaróba belevágódtak. Emiatt a feltöltésből nemcsak a Bükkalja emelkedik ki markánsan, hanem egy, a jelenlegi Hejő, illetve Sajó által meghatározott térszinnél magasabb terasz-szint is.

A felső pleisztocén kavicsstakaró fölét részben (maximum néhány méter vastagságban) holocén kavicsrétegek, részben változó vastagságú folyóvizi homokrétegek halmozódtak fel. Utóbbiak időnként kisebb dombokat is alkotnak, illetve alkottak, amelyek helyét többnyire már csak a térség számos kisebb-nagyobb homoktermelő gödre jelöli ki. A terepjárás során azt is megfigyeltük, hogy a Petri-Hejőtől Ny-ra, Kistokaj, Mályi határában

Zoltán Czajlik – Károly Tankó

Late Iron Age topographic data from the environs of Sajópetri

The Archaeological Institute of the ELTE has conducted the excavations of the Sajópetri, Hosszú-dűlő site within the Hungarian – French Iron Age research project since 1996 following the excavation conducted by the Herman Ottó Museum in 1995.¹ The scope of the project has significantly been extended since 2002 within the frames of the OTKA Scientific Schools Competition.² Beside the excavation of the site, the project encompasses the collection of the topographic data of the Celtic period in the surrounding settlements, the authentication of the sites and the investigation of the area with field walkings.

The area of the detailed topographic survey was determined with respect to the geographical setting and the modern administrative boundaries. The major aim was to get a thorough picture of the environment of the Celtic settlement of Sajópetri, Hosszú-dűlő within a radius of 4–5 km in order to identify sites of the same period and to learn the Iron Age settlement structure of the region. The Bükkalja determined the western edge of the territory where the border was drawn at route no. 3 due to practical reasons. Although the contemporary course of the streams and the river Sajó has not yet sufficiently been clarified in the region, we found it practical to choose the actual basin of the Sajó as the eastern border. The administrative boundaries in the N and route no. 35 in the south were determined as the borders of the investigated territory also because of practical reasons.

Geographical setting

From a morphological aspect, the territory is a characteristic alluvial area.³ The Ancient Hejő and the Ancient Sajó deposited the Upper Pleistocene pebble cover as they arrived to the plain from the valleys of the mountains. The evolution of the Tisza canal changed the hydrographic network at the border of the Upper Pleistocene and the Holocene, and the Sajó and its tributaries cut into the pebble cover in consequence of the elevation of the base level. Thus not only the Bükkalja juts out sharply from the alluvium but also a terrace level, which lies higher than the relief determined by the modern Hejő and Sajó rivers.

Holocene pebble layers (in a thickness of no more than a couple of metres) and fluvial sand layers of a

1 Az előzmények és a 2002-es kutatások összefoglalását lásd: SZABÓ-KRIVÉCZKY-CZAJLIK 2004

2 OTKA TS040893-as pályázat

3 A morfológiai viszonyokhoz lásd: FRISNYÁK 2000, 7–8, a geológiai felépítéshez pedig: ALFÖLDI et al. 1975, 195–197.

1 The antecedents and the summary of the investigations in 2002 see in SZABÓ-KRIVÉCZKY-CZAJLIK 2004

2 OTKA competition no. TS040893

3 On the morphological conditions see FRISNYÁK 2000, 7–8, on the geological setting see: ALFÖLDI et al. 1975, 195–197

szakaszosan követhető egy homokos sáv. E vonulat D-i végétől (Mályi, Galyagos) nagyjából 2 km-re K-re van a legnagyobb homokdomb, Sajópetri, Homoki Szőlőskert, újabb 2 km-re K-re, a Sajó árteréhez közel Ónod, Halomdűlőben ugyancsak homokbányászás nyomaira bukkanunk.

E zónától D-re tapasztalataink szerint már kevésbé jellemzőek a homokos dombok. Nyékládháza és Muhi határában a kavicsos összlet gyakran a jelenlegi felszínre bukkan, ami (és nyilván a kavicsstakaró vastagodása is) magyarázatot ad az újabb és újabb, egyre növekedő méretű kavicsbányák telepítésére. A fent leírt különféle vastagságú és korú üledékrétegek között, illetve takaróréteggént folyóvízi agyag és iszap is megfigyelhető, utóbbi gyakran jól humuszosodott rétegekben.

Noha a mikromorfológiát a mezőgazdasági művelés folyamatosan eljellegteleníti, bizonyos megfigyeléseket így is tehetünk. Amíg az É-i részen a különféle meder nyomok még többé-kevésbé felismerhető „patak völgydarabokat” rajzolnak ki, addig – nagyjából a fent leírt „homokvonulattól” D-re – az egymásba szakadó meder-roncsok jóformán áttekinthetetlen hálózatot alkotnak.

Az 1940-es évektől egyre fokozódó homok- és kavicsbányászat jelentős mértékben átalakította a tájat. Gyakran előfordul, hogy a 19. századi katonai felmérések térképlapjain még jellegzetes dombként jelölt területek helyén ma már csak művelt, vagy felhagyott bányagödört találni. Ez a tájpusztítás számos lelőhely pusztulásával és így információvesztéssel is járhatott, amely az adott területen bármely régészeti kor vizsgálatánál jelentősen megnehezíti a települési struktúra tényleges rekonstrukcióját.

A korábban ismertté vált késő vaskori topográfiai adatok

A területen a Herman Ottó Múzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum régészei (elsősorban Hellebrandt Magdolna és Kemenczei Tibor) számos kisebb ásatást, helyszínelést végeztek a 60-as, a 70-es és a 80-as években. A jelentésekből származó topográfiai adatok, valamint az EOTR 1:10 000 térképszelvények digitalizált és georeferált állományainak felhasználásával Pusztai Tamás és Csáki Csilla korszerű, az egyes lelőhelyek lokalizálását nagyon megkönnyítő térinformatikai rendszert hoztak létre.⁴ Ez alapján a következő kelta lelőhelyek voltak ismertek korábban: Kistokaj, Kültelkek; Muhi, Kocsma-domb; Nyékládháza, Istvántó; Sajópetri, Homoki Szőlőskert és Sajópetri, Hosszú-dűlő. A lelőhelyek egy része a szakirodalomból jól ismert, Sajópetri, Homoki Szőlőskert lelőhelyet viszont csak 2002 nyarán azonosította Pusztai Tamás. Kistokaj, Homokbánya lelőhelyen többször is folyt kisebb leletmentés, helyszínelés (főként császárkori sírokat és késő bronzkori leletanyagot tártak fel), s

varying thickness were deposited over the Upper Pleistocene pebble cover. The latter ones sometimes developed smaller knolls, the place of which is only indicated to date by a number of smaller and larger sandpits scattered in the region. During the field walkings, we could also observe a sandy zone, which could be followed in stretches W of Petri-Hejő in the fields of Kistokaj and Mályi. The largest sand knoll, Sajópetri, Homoki Szőlőskert can be found about 2 km E of the southern end of this zone (Mályi, Galyagos), and we found the traces of sand extraction at Ónod, Halomdűlő near the floodplain of the Sajó 2 km further to the E.

It seemed that sand knolls were less characteristic S of this zone. The pebbly complex often appeared on the surface in the fields of Nyékládháza and Muhi, which (evidently together with the thickening of the pebble cover) explain the establishment of the increasingly large gravel pits. Between and over the above-described sediments of diverse thickness and age, fluvial clay and mud could be observed, the latter one often in well humidified layers.

Although the agricultural activity gradually decreases the characteristic micromorphological features, we could make certain observations. The various traces of basins delineate more-or-less recognisable “stream valley segments” in the N part, while S of the above described “sand zones”, the relics of basins are cut into each other and form a practically unintelligible network.

Sand and gravel extraction, which has increasingly intensified since the 1940's, has significantly changed the landscape. It often occurs that areas marked as characteristic knolls in the maps of military surveys of the 19th century appear to date as cultivated areas or abandoned sand or gravel pits. This destruction of the landscape must have caused the destruction of a number of sites and, consequently, loss of information, which makes the reconstruction of the real settlement structure of a region in any archaeological period very difficult.

Iron Age topographic data from former investigations

The archaeologists of the Herman Ottó Museum and the Hungarian National Museum (first of all Magdolna Hellebrandt and Tibor Kemenczei) conducted smaller excavations and inspections in the territory in the 60's, 70's and 80's. From the topographic data of the reports and the digitised and georefered data of map sheets of EOTR in scale 1: 10 000, Tamás Pusztai and Csilla Csáki created a modern geographic information system, which largely facilitated the identification of the sites.⁴ Accordingly, the following Celtic sites were known up

4 Az adatok rendelkezésre bocsátásáért és munkánk sokoldalú támogatásáért ezúton fejezzük ki köszönetünket.

4 We are grateful for the data and for the extensive support of our work.

mindössze egy olyan tudósítás van, amely kelta kerámiáról is ír.

Terepbejárások

A terepi munka folyamán a Szendrő környéki kutatásokon kialakított metódust követtük,⁵ vagyis a potenciális lelőhelyek (dombok) extenzív vizsgálata során elsősorban az egykori települések, temetők kiterjedését igyekeztünk megállapítani. Rögzítettük továbbá a megfigyelési körülményeket és azokat a bejárt területeket is, ahol a régészeti lelőhelyre nem utalt semmi. Annak ellenére, hogy célunk elsősorban a kelta kori topográfiai adatok gyűjtése volt, az első látásra is biztosan modernnek minősíthető leletanyag kivételével mindent megőriztünk, dokumentáltunk. Tekintettel a Sajópetri, Hosszú-dűlő feltárásakor nagy mennyiségben megfigyelt vassalakokra, különös figyelmet fordítottunk a környéken másutt is elképzelhető vasműves tevékenységhez köthető leletekre is.

A terepjárást az ismert kelta lelőhelyek azonosításával kezdtük, részben földrajzi helyzetük, részben jelenlegi állapotuk megismerése érdekében. Kistokaj, Kültelkek egy – a 3-as út fölé emelkedő – dombvonulaton van.⁶ A hétvégi házas övezetben mára nemcsak a telkek, hanem részben az utak is megközelíthetetlenek (magánútként lezárták őket). A kelta temető területe – amennyiben helyesen sikerült beazonosítanunk – jórészt elhanyagolt, bozótos telkekre esik. Kistokaj, Homokbánya területén a homokkitermelés mára megszűnt, a területen jelenleg folyó intenzív mezőgazdasági művelés következtében az egykori bányagödrök csak nehezen azonosíthatók. A felszínen szóródó viszonylag nagy mennyiségű kerámiatöredék túlnyomó része középkorinak határozható meg, de a terület D-i részén némi császárkori és bronzkori kerámia is gyűjthető (4. kép 1–2.). Ottjártunkkor La Tène kerámiát nem gyűjtöttünk. Nyékládháza, Istvántó lelőhely területén leletanyagot nem tudtunk megfigyelni.⁷ Muhi, Kocsmadomb birituális szkíta–kelta temetője belterületen található, ami jelentősen megnehezítette a lelőhely bejárását.⁸ A temető területén, annak DK-i szélén, a Sajó-ártér peremén a terepbejárás alkalmával kisebb építkezés folyt. A kb. 10×10 méteres terü-

to now: Kistokaj, Kültelkek, Muhi, Kocsmadomb, Nyékládháza, Istvántó, Sajópetri, Homoki Szőlőskert and Sajópetri, Hosszú-dűlő. Some of the sites are known from the archaeological literature, while Tamás Pusztai identified the Sajópetri, Homoki Szőlőskert site only in the summer of 2002. Tamás Pusztai repeatedly conducted small-scale rescue excavations and inspections at the Kistokaj, Homokbánya site (first of all graves of the Imperial Period and Late Bronze Age finds were uncovered), and there is only a single report which mentions Celtic ceramics.

Field walkings

In the fieldwork, we followed the method elaborated at the investigations around Szendrő.⁵ It means that we concentrated on establishing the extent of the settlements and the cemeteries from the extensive investigation of the potential sites (knolls). Furthermore, we registered the circumstances of the observation and also the investigated territories where nothing indicated an archaeological site. Despite the fact that we focused on the collection of the topographic data from the Celtic period, we preserved and documented everything apart from the finds that were certainly of modern origin. With regard to the large amount of iron slag observed at the excavation of the Sajópetri, Hosszú-dűlő site, we paid special attention to finds that could imply iron metallurgy in other areas of the region.

We started the field walking with the identification of the already known Celtic sites to learn their geographic setting and their present condition. Kistokaj, Kültelkek can be found on a chain of hills rising along route no. 3.⁶ In the area occupied by weekend cottages, neither the lots nor the roads themselves can be inspected any more (they are closed private territories). The territory of the Celtic cemetery is, as far as we could identify it, in an unkempt bushy area. Sand digging has ceased in the territory of Kistokaj, Homokbánya and, in consequence of intensive agricultural activity, the former sandpits are difficult to identify. The relatively many ceramic fragments scattered on the surface came mostly from the Middle Ages, although sherds from the Imperial Period and the Bronze Age can also be collected in the S part of the area (Fig. 4. 1–2). We did not find any ceramics from the La Tène period. No finds could be observed in the territory of site Nyékládháza, Istvántó.⁷ The biritual Scythian-Celtic cemetery of Muhi, Kocsmadomb can be found in the interior of the village,

5 CZAJLIK 2002, 6.

6 Kistokaj, Kültelkek lelőhelyen 1972-ben hétvégi házak építése során 15 hamvasztásos kelta sír került elő. A leletek beszolgáltatása után, 1976 és 1978 között a Herman Ottó Múzeum Hellebrandt Magdolna vezetésével további 11 hamvasztásos sírt tárt fel (HELLEBRANDT 1999, 199–215).

7 A lelőhely rövid ismertetését lásd: HELLEBRANDT 2001.

8 Muhi, Kocsmadomb lelőhelyen először az 1890-es években Szendrei János folytatott kutatásokat (SZENDREI 1890, 191–192). 1930 és 1937 között Leszih Andor végzett ásatásokat egy útépités kapcsán. 1929 és 1971 között a területen folyó homokbányászás miatt folyamatosan kerültek leletek a miskolci múzeumba. 1972 és 1977 között Hellebrandt Magdolna vezetett feltárást a temető területén. Mindent összevetve a több, mint egy évszázad folyamán legkevesebb 51 hamvasztásos és csontvázas sírt tártak fel (HELLEBRANDT 1999, 217–239).

5 CZAJLIK 2002, 6

6 In 1972, 15 Celtic cremation burials were found during the construction of weekend cottages at Kistokaj-Kültelkek. After the finds had been handed over to the Herman Ottó Museum, Magdolna Hellebrandt uncovered 11 more cremation burials between 1976 and 1978 (HELLEBRANDT 1999, 199–215).

7 The short description of the site see in HELLEBRANDT 2001

leten nyitott alapárkokban régészeti jelenséget nem figyeltünk meg. A Kocsmadomb még beépítetlen részeit bejárva a felszínen leletanyagot nem találtunk.

Eredményes volt a terepjárás Sajópetri, Homoki Szőlőskertek lelőhelyen. A nagyméretű homokdomb nagyüzemi mezőgazdasági művelés alatt áll, bár, elsősorban a D-i részén, homokkitermelő helyek is megfigyelhetők. A terepjárás alapján jól elkülöníthető a domb nyugati oldalán egy újkőkori, kelta (5. kép 7.), valamint szórványosan középkori kerámiával és embercsontokkal jellemezhető terület, illetve az északi rész, ahol kizárólag középkori kerámiát gyűjtöttünk.

Végül meg kell említenünk a nemrégiben ismertté vált, feltételeesen a 35-ös főút Muhi-Hejőkeresztúr elágazásához lokalizált kelta és szkíta leleteket, amelyek dr. Udvarny Sándor orvosgyűjteményében vannak. A publikált tárgyak⁹ alapján szkíta, illetve kelta sírokról lehet szó, amelyek azonosítására azonban az újonnan épült csomópont területén nem volt lehetőségünk.

A terepjárás során három olyan új lelőhelyet figyeltünk meg, amelyen kelta kori leletanyag is gyűjthető. Nyékládháza keleti szélén, a Gombos-rét 1-en a szántásból gyűjtött kevés őskori kerámiatöredék között a kelta darabokat tudtuk pontosabban meghatározni (4. kép 7.). A lelőhely egy markánsan a terepszint fölé (a szintkülönbség kb. 2,5–3 m) emelkedő, ma már részben beépített Ny-K-i irányú dombon (teraszroncon?) van, kiterjedése a beépítés és a keskeny parcellás művelés miatt nem határozható meg. A dombhát keleti folytatásán (Gombos-rét 2) egy nagyon intenzív újkőkori (AVK?) lelőhely csatlakozik hozzá, ahol némi vaskori kerámiát is gyűjtöttünk (4. kép 3–5.). Utóbbi terület anyagából külön figyelmet érdemel egy fűjtató töredéke (4. kép 6.). Mályi, Lapos 2. kelta lelőhelye a Petri-Hejő Ny-i partján emelkedő, kb. 2 m-es relatív magasságú, 150×80 m-es területű alacsony dombon található. A területen középkori kerámiát is gyűjtöttünk, egy tőle ÉNy-ra fekvő kisebb dombon a középkori töredékek mellett La Tène kori leletanyagot, a DNy-ra álló másik dombon pedig a középkori leletek mellett jellegtelen őskori kerámiát gyűjtöttünk. A lelőhely egykori környezetének domborzati viszonyai a kavicsbánya-tavak és a vasúti töltések miatt ma már nem állapíthatók meg. Kistokajtól Ny-ra, a szabályozott Petri-Hejő nyugati partján megfigyelhető mindhárom domb intenzív középkori régészeti lelőhely (3. kép 1–7.). Az északi és a déli nagyobb dombon csekély mennyiségű őskori, a középső (Petri-Hejő Ny 2), kb. 1,5 m relatív magasságú, nagyjából 70×70m-es kiterjedésű dombon a középkori anyag mellett némi újkőkori és kelta kerámianyag is található.

Összesen 43 területet jártunk be, s a fentiekén kívül még 7 új régészeti lelőhelyet azonosítottunk: Muhin, a

which made the field walking rather difficult.⁸ A smaller construction work was in action in the SE part of the cemetery on the edge of the floodplain of the Sajó at the time of the field walking. No archaeological features could be observed in the about 10 m × 10 m large territory of the open foundation trench. We could not find archaeological finds on the surface in the area that was not yet built in on the Kocsmadomb.

The field walking was successful at the Sajópetri, Homoki Szőlőskertek site. The large sand knoll is cultivated, yet sandpits can also be observed especially in the S part of the territory. A Neolithic, a Celtic (Fig. 5. 7) territory and an area characterised by medieval ceramics and human bones can be delimited on the western side of the hill and a northern side can also be defined where only medieval sherds were collected.

Finally we have to mention the Celtic and Scythian finds localised conditionally at the Muhi, Hejőkeresztúr exit of route no. 35, which are kept in dr. Sándor Udvardy's collection and of which we learnt only recently. The published objects⁹ suggest that they came from a Scythian or a Celtic grave. They could not be authenticated in the territory of the recently constructed junction.

During the field walking, we observed three sites where Celtic finds could also be collected. Among a few Prehistoric sherds, Celtic items could more exactly be determined from the material collected in the ploughed field of Gombos-rét 1 at the eastern edge of Nyékládháza (Fig. 4. 7). The site can be found on a steeply rising, W-E directed hill (terrace relic?) (the altitude difference is about 2.5–3 m), which has partly been built in. Its extent cannot be determined because of the houses and the fields divided into narrow parcels. A very intensive Neolithic (ALP?) site follows it to the E (Gombos-rét 2), where a few sherds from the Iron Age were also collected (Fig. 4. 3–5). The fragment of a tuyere deserves mentioning from the material of the latter site (Fig. 4. 6). The Celtic site of Mályi, Lapos 2 can be found on a low hill of a relative height of about 3 m. It occupies a surface of 150 m × 80 m on the W bank of Petri-Hejő. We also collected medieval ceramics at the site. Finds from the La Tène period were found together with medieval fragments on a smaller hill NW of the site, and uncharacteristic sherds were collected beside me-

8 János Szendrei was the first to investigate the Muhi-Kocsmadomb site in the 1890's (SZENDREI 1890, 191–192). Andor Leszih conducted excavations between 1930 and 1937 on the occasion of a road construction. Finds were regularly taken to the Miskolc museum between 1929 and 1971 from the sandpits. Magdolna Hellebrandt conducted excavations in the cemetery between 1972 and 1977. Altogether no less than 51 cremation and inhumation burials were uncovered during more than fifty years (HELLEBRANDT 1999, 217–239).

9 HELLEBRANDT 2000, fig. 26

9 HELLEBRANDT 2000, 26. kép

Pusztadűlőben jellegtelen őskori kerámiát gyűjtöttünk, Mályin, a Gerenda nevű részen Árpád-kori (5. kép 1–3.), Nyékládháza Pap-telkén újkőkori és középkori leletanyag van. Ugyancsak Nyékládházán, a Béta nevű hátrészben kevés őskori kerámiát, a Béta Sajópetrihez tartozó felén pedig újkőkori, őskori és középkori kerámiát gyűjtöttünk. Sajópetri szélén, a jellegzetes, a holocén térszínnek fölé emelkedő felső pleisztocén teraszon újkőkori/réz kori lelőhelyeket azonosítottunk a Szőlőkben és a Második-dűlőben (5. kép 6.).

Ónod határában, a jelenlegi Sajó-parthoz közeli részekben a kedvező domborzati és megfigyelési viszonyok ellenére sem sikerült lelőhelyet azonosítanunk. Kivételként Ónod, Halom-dűlő említendő, ahol egy felhagyott homokgödörben, illetve környékén embercsontokat és kevés, jellegtelen kerámiát figyeltünk meg.

Mint hogy terepbejárásaink – Jankovich B. Dénes meghatározását követve¹⁰ – csak extenzívek voltak, azaz nem jártunk be minden területet, tekintet nélkül arra, hogy a domborzati viszonyok alapján várható-e az adott zónában lelőhely, továbbá a legtöbb területet csak egyszer figyeltük meg, elképzelhető, hogy lelőhelygyűjtésünk nem teljes körű. Az új – és az egykor volt – lelőhelyek azonosítását nehezíti, sőt helyenként lehetetlenné teszi azonban a fokozódó mértékű kavicsbányászat. Felöltött térszíneken mindig számolni kell továbbá az eltemetett lelőhelyekkel is, amelyek felszíni nyomok alapján a legritkább esetben azonosíthatók.

Eredmények

A felső pleisztocén–holocén térszínhez kapcsolódóan jelenleg két temetőre van adatunk. Muhi, Kocsmadomb mellett Sajópetri, Homoki Szőlőskert az újkőkori és a szórványosan előforduló középkori kerámia ellenére feltehetően kelta temető. A bizonytalan lelőhelyek között tartjuk számon a Muhi–Hejőkeresztúr elágazáshoz kapcsolható leleteket, illetve Kistokaj, Homokbányát. Utóbbi bejárása nem hozott új adatot az esetleges kelta telepre(?), vagy temetkezésekre(?) nézve. Ugyancsak helyi homokkitermeléssel kapcsolatos az Ónod, Halom-dűlői homokbányában talált embercsont, amelynek kora azonban bizonytalan. Megfigyelhető tehát, hogy az alluviális térszínen elsősorban a homokos zónákban számolhatunk temetkezésekkel. Ugyanakkor a térség másik jól ismert temetője, Kistokaj, Kültelkek már a Bükkalja utolsó nyúlványán található, ami arra utal, hogy ebben a lejtőzónában is lehetnek további temetők.

Az alluviális térszín települései kisebb-nagyobb, jelenleg 1,5–2 m relatív magasságú dombokon található. A három kelta telep közül – több, mint 2,5 ha-os nagysága miatt is – Sajópetri, Hosszú-dűlő a legjelentősebb, Mályi, Lapos 2 és Kistokaj, Petri-Hejő Ny 2 a jelenlegi domborzati viszonyok alapján 0,5 ha alatti kiterjedésű. Az alluviális térszín feletti felső pleisztocén teraszokon

medieval finds on another hill to the SW. The contemporary geographical setting of the site cannot be told because of the lakes of the gravel pits and the embankments of the railway. All the three hills on the western bank of the regulated Petri-Hejő W of Kistokaj are intensive medieval archaeological sites (Fig. 3. 1–7). A few Prehistoric finds were found on the northern and the southern larger hills, while the middle one (Petri-Hejő W 2), which is about 1.5 m high and occupies a surface of 70 × 70 m, contains a moderate ceramic material from the Neolithic and the Celtic periods beside the medieval finds.

With the field walkings, we surveyed 43 areas and identified 7 new archaeological sites beside the above ones. Undistinctive prehistoric sherds were collected at Muhi, Pusztadűlő. Sherds from the Árpadian Period were found at Mályi in a field called Gerenda (Fig. 5. 1–3), while Neolithic and medieval sherds occurred at Nyékládháza, Pap-telke. A few prehistoric sherds were found at Nyékládháza, Béta, and Neolithic, prehistoric and medieval sherds were collected on the side of Béta that belongs to the administrative territory of Sajópetri. Neolithic/Copper Age sites were identified on the characteristic Upper Pleistocene terrace above the Holocene surface in the Szőlők [Vineyards] and at Második-dűlő (Fig. 5. 6).

We could not identify archaeological sites at Ónod close to the banks of the modern Sajó although the surface and observation conditions were favourable. The only exception was Ónod, Halom-dűlő, where human bones and a few undistinctive sherds were observed in an abandoned sandpit and in its surroundings.

As our field walkings were only extensive in character, according to Dénes Jankovich B.'s determination,¹⁰ that is we did not survey every region independent of the fact that the surface formations might have suggested the existence of a site, and we observed most of the territories only once, it is possible that our site prospecting was not complete. The more and more increasing pace of gravel extraction, however, makes the identification of the new and old sites difficult, sometimes even impossible. In the territories where the surface was filled in we have to count with buried sites, which can rarely be identified from surface traces.

Results

At present, we have data about two cemeteries on the Upper Pleistocene-Holocene terraces. Beside Muhi, Kocsmadomb, Sajópetri, Homoki-Szőlőskert was perhaps also a Celtic cemetery despite the scattered Neolithic and medieval ceramics. The finds from the Muhi-Hejőkeresztúr conjunction are registered among the uncertain sites together with Kistokaj, Homokbánya. The field walking at the latter site did not bring new results

10 JANKOVICH 1993, 7.

10 JANKOVICH 1993, 7

négy esetben figyeltünk meg telepjelenségeket, ezek közül egy kelta (Nyékládháza, Gombos-rét).

Az ismert lelőhelyek között feltűnően nagy számban vannak az újkőkori és a középkori lelőhelyek, a kelta lelőhelyek száma az előző két korszakhoz hasonlítva kisebb (kb. fele), de még mindig jelentősnek mondható. Mindez arra utal, hogy a megtelepedési és a gazdálkodási körülmények ezekben a korszakokban, illetve ezen népességek számára voltak kedvezőek. E következtetést a Sajó és a Hejő egykori vízjárásának modellezésével, illetve rekonstrukciójával kellene alátámasztani, amely azonban további részletes térinformatikai, illetve geomorfológiai, üledéktani stb. vizsgálatokat igényel.

A kelta kori topográfiai adatokat kiemelve, a központi helyzetűnek tűnő Sajópetri, Hosszú-dűlőtől mindhárom kistelep (Kistokaj, Petri-Hejő Ny 2, Mályi, Lapos 2 és Nyékládháza, Gombos-rét) közel azonos távolságban, kb. 3 km-re fekszik. A kisebb telepek egymástól való távolsága légvonalban 3, illetve 2 km.

Település és a hozzá tartozó temető meghatározására két esetben tehetünk kísérletet: Sajópetri, Hosszú-dűlő és Sajópetri, Homoki Szőlőskert távolsága kb. 1 km. (Meggjegyezzük, hogy Homoki Szőlőskert dombja hasonlóan impozáns méretűnek tűnik, mint a Hosszú-dűlői település.) Kistokaj, Petri Hejő Ny 2-től Kistokaj, Homokbánya kb. 1300 m-re van (itt azonban a kelta temető léte egyáltalán nem biztos); Kistokaj, Kültelkek viszont 2 km-re, igaz, a két utóbbi terület (Kültelkek és Petri Hejő Ny 2) „összeláthatósága” feltűnően jó volt, a település a temetőből és viszont tökéletesen láthatók voltak.

Meggjegyzendő, hogy Sajópetri, Hosszú-dűlőtől K-re nem ismerünk kelta települést a jelenlegi Sajó folyó jobb partján. Sőt, éppen a számunkra (a fent kimutatott 3 km-es távolságot is figyelembe véve) fontos, Sajópetri és Ónod közötti 3×1–1,5 km-es sávban – Ónod, Homoki-dűlő kivételével – egyáltalán nem ismerünk régészeti lelőhelyet. E jelenség magyarázatául a jelenleginél jóval nagyobb Sajó-ártér szolgálhat, ami egyszerre érthetővé tenné azt is, hogy a kelta telepeket (és a temetőket Muhi, Kocsmadomb kivételével) miért csak a Bükkalja melletti, kb. 4 km-es széles zónában találjuk meg, s miért hiányoznak a Sajó menti, kb. 2 km-es sávból. Ugyancsak kérdéses a terepjárások alapján, hogy – Sajópetri, Hosszú-dűlőhöz hasonlóan – számolhatunk-e a környező kelta településeken is vasművességgel. Vassalakat – a Szendrő környékén nagy számban megfigyelt vassalagos lelőhellyel ellentétben – jelenleg csak egy helyről, Sajópetri, Hosszú-dűlőből ismerünk, s egyelőre a Nyékládháza, Gombos-réti fújtatótöredék is csak a további kutatásokhoz szolgálhat kiindulási pontként.

A fontosabb leletek leírása:

Kistokaj, Petri-Hejő Ny 2

Világosszürke, homokkal és apró kavicsal soványított, gyorskorongolt, vízszintesen körbefutó bordával díszített

regarding a possible Celtic settlement or burials (?). The human bone found in the sandpits at Ónod, Halom-dűlő, the age of which is uncertain, is also connected with local sand digging. Thus it could be observed that burials can be expected first of all in the sandy zones of the alluvial surface. At the same time, Kistokaj, Kültelkek the other well-known cemetery of the region can already be found on the last hill of the Bükkalja, which suggests that further cemeteries can be expected in this slope zone.

The settlements established on the alluvial level can be found on smaller or larger hills which have a relative height of 1.5–2 m to date. From the three Celtic settlements Sajópetri, Hosszú-dűlő is the most significant one partly due to its extension of 2.5 ha. Mályi, Lapos 2 and Kistokaj, Petri-Hejő W 2 occupied a smaller territory than 0.5 ha according to the actual geographical settings. We observed settlement phenomena on the Upper Pleistocene terraces above the alluvial level in four cases, and one of them was Celtic (Nyékládháza, Gombos-rét).

There are conspicuously many Neolithic and medieval sites among the known sites, while the number of the Celtic sites is lower than that of the previous two periods (about half), but this number is still significant. All these suggest that the conditions were favourable for settlement and cultivation in these periods for these populations. This conclusion should be confirmed with a model of the contemporary water courses of the Sajó and the Hejő, which needs further detailed GIS, geomorphological, sedimentological etc. studies.

Examining only the Celtic topographic data, the three small settlements (Kistokaj, Petri-Hejő W 2, Mályi, Lapos 2 and Nyékládháza, Gombos-rét) are located at the same distance, about 3 km from Sajópetri, Hosszú-dűlő, which seems to occupy a central position. The small settlements are 3 km and 2 km from each other as the crow flies.

We can try to determine the settlement and the cemetery linked with it in two cases. The distance between Sajópetri, Hosszú-dűlő and Sajópetri, Homoki Szőlőskert is about 1 km. (it should be added that the knoll of Homoki-dűlő seems just as remarkable regarding its size as the settlement of Sajópetri, Hosszú-dűlő). Kistokaj, Homokbánya is about 1300 m from Kistokaj, Petri-Hejő W 2 (here, however, the existence of a Celtic cemetery is not certain), while Kistokaj, Kültelkek is about 2 km from it. The visual connection of the two sites (Kültelkek and Petri-Hejő W 2) was excellent, the cemetery could be perfectly seen from the settlement and vice versa.

It is remarkable that we do not know a Celtic settlement E of Sajópetri, Hosszú-dűlő on the right bank of the modern Sajó river. What is more, no archaeological site is known at all in the 3 km × 1–1.5 km large zone between Sajópetri and Ónod, the region in the focus of our interest, except Ónod, Homoki-dűlő, (including the

peremtöredék; pv¹¹: 4 mm, fv: 5 mm, pá: 280 mm (3. kép 1.) **Kö**

Szürkésfehér, homokkal soványított, gyorskorongolt, sávosan pirosra festett és bekarcolt hullámvonallal díszített oldaltöredék; fv: 5 mm (3. kép 2.) **Kö**

Fehér, homokkal soványított, gyorskorongolt peremtöredék; pv: 9 mm, fv: 8 mm, pá: 140 mm (3. kép 3.) **Kö**

Szürkésbarna, homokkal soványított, gyorskorongolt, vízszintesen körbefutó bordával díszített peremtöredék; pv: 8 mm, fv: 5 mm, pá: 200 mm (3. kép 4.) **Kö**

Kistokaj, Petri-Hejő Ny 3

Sötétbarna, homokkal soványított, gyorskorongolt peremtöredék; pv: 7 mm, fv: 4 mm, pá: 180 mm (3. kép 5.)

Kö

Szürkésbarna, homokkal soványított, gyorskorongolt peremtöredék; pv: 10 mm, fv: 4 mm, pá: 200 mm (3. kép 6.) **Kö**

Fehér, homokkal soványított, gyorskorongolt vízszintesen körbefutó bordával díszített peremtöredék; pv: 3 mm, fv: 5 mm, pá: 160 mm (3. kép 7.) **Kö**

Kistokaj, Homokbánya

Vörösesbarna, homokkal soványított, gyorskorongolt, vízszintesen simított felületű peremtöredék; pv: 15 mm, fv: 5 mm, pá: 180 mm (4. kép 1.) **Sza**

Fekete, homokkal soványított, gyorskorongolt, vízszintesen körbefutó bordával díszített peremtöredék; pv: 4 mm, fv: 6 mm, pá: 220 mm (4. kép 2.) **Kö**

Nyékládháza, Gombos-rét 1.

Szürke, grafittal soványított, korongolt, simított felületű, ferde bevagdosással tagolt vízszintesen körbefutó bordával díszített oldaltöredék; fv: 5 mm (4. kép 7.) **LT**

Nyékládháza, Gombos-rét 2.

Szürkésbarna, pelyvával soványított, kézzel formált, simított felületű, kettős, vízszintesen körbefutó bekarcolt hullámvonallal díszített peremtöredék; pv: 4 mm, fv: 5 mm, pá: 120 mm (4. kép 3.) **U**

Vörösesbarna, homokkal soványított, kézzel formált, simított felületű, középen kidudorodó kerek benyomkodással díszített peremtöredék; pv: 4 mm, fv: 5 mm, pá: 200 mm (4. kép 4.) **U?**

Barna, apró kavicsos homokkal soványított, kézzel formált, simított felületű, vízszintesen körbefutó, ujjbenyomkodással tagolt bordával díszített peremtöredék; pv: 9 mm, fv: 10 mm, pá: 200 mm (4. kép 5.) **LT**

Sötétszürke, apró kavicsos homokkal soványított, kézzel formált, hólyagosra égett üveges felületű fújtató töredéke; pv: 5 mm, fv: 9 mm, pá: 20 mm (4. kép 6.) **LT?**

above demonstrated 3 km large zone). This can be explained by the floodplain of the Sajó, which must have been much larger than to date. It would also explain why the Celtic settlements (and the cemeteries except Muhi, Kocsmadomb) are all found in the about 4 km wide zone at the Bükkalja and why they are missing from the about 2 km wide zone along the Sajó. Another question left open after the field walkings is if there was iron metallurgy in the Celtic settlements of the region similarly to Sajópetri, Hosszú-dűlő. Iron slag, contrary to the many sites with iron slag found in the environs of Szendrő, was observed at a single site: Sajópetri, Hosszú-dűlő, while the tuyere fragment from Nyékládháza, Gombos-rét can be used only as a starting point for further investigations.

Description of the most important finds:

Kistokaj, Petri-Hejő W 2

A light grey, wheel-thrown rim fragment tempered with sand and small pebbles, decorated with a horizontal rib running around the vessel; rth:¹¹ 4 mm, wth: 5 mm, rd: 280 mm (Fig. 3. 1.) **Kö**

A greyish white wheel-thrown wall fragment tempered with sand and decorated with stripes of red painting and an incised wavy line; wth: 5 mm (Fig. 3. 2) **Kö**

A white, wheel-thrown rim fragment tempered with sand. rth: 9 mm, wth: 8 mm, rd: 140 mm (Fig. 3. 3) **Kö**

A greyish brown, wheel-thrown rim fragment tempered with sand and decorated with a horizontal rib running around the vessel, rth: 8 mm, wth: 5 mm, rd: 200 mm (Fig. 3. 4) **Kö**

Kistokaj, Petri-Hejő W 3

A dark brown, wheel-thrown rim fragment tempered with sand, rth: 7 mm, wth: 4 mm, rd: 180 mm (Fig. 3. 5) **Kö**

A greyish brown, wheel-thrown rim fragment tempered with sand, rth: 10 mm, wth: 4 mm, rd: 200 mm (Fig. 3. 6) **Kö**

A white, wheel-thrown rim fragment tempered with sand and decorated with a horizontal rib running around the vessel, rth: 3 mm, wth: 5 mm, rd: 160 mm (Fig. 3. 7) **Kö**

Kistokaj, Homokbánya

A reddish brown, wheel-thrown rim fragment tempered with sand. The surface is horizontally smoothed, rth: 15 mm, wth: 5 mm, rd: 180 mm (Fig. 4. 1) **Sza**

A black, wheel-thrown rim fragment tempered with sand and decorated with a horizontal rib running around the vessel, rth: 4 mm, wth: 6 mm, rd: 220 mm (Fig. 4. 2) **Kö**

11 Alkalmazott rövidítések: pv=peremvastagság, fv=falvastagság, pá=peremátmérő.

11 Abbreviations: rth=rim thickness, wth=wall thickness, rd=rim diameter.

Mályi, Gerenda

Szürkésbarna, homokkal soványított, korongolt, peremtöredék; pv: 6 mm, fv: 6 mm, pá: 200 mm (5. kép 1.)

Kö

Sötétbarna, homokkal soványított, korongolt, vízszintesen körbefutó bekarcolt hullámvonallal díszített oldaltöredék; fv: 8 mm (5. kép 2.) **Á**

Világosbarna, homokkal soványított, korongolt, két sávban vízszintesen körbefutó kettős betűzdeléssel díszített oldaltöredék; fv: 5 mm (5. kép 3.) **Á**

Mályi, Lapos 2

Szürke, grafittal soványított, korongolt, simított felületű peremtöredék; pv: 20 mm, fv: 10 mm, pá: 380 mm (5. kép 5.) **LT**

Szürke, grafittal soványított, korongolt, simított felületű peremtöredék; pv: 8 mm, fv: 4 mm, pá: 160 mm (5. kép 4.) **LT**

Sajópetri, Második-dűlő

Világosbarna, homokkal soványított, kézzel formált, simított felületű, pontszerű benyomkodások és árkolások kombinációival díszített peremtöredék; pv: 10 mm, fv: 4 mm (5. kép 6.) **R**

Sajópetri, Homoki szőlős

Világosbarna, homokkal soványított, korongolt, simított felületű peremtöredék; pv: 7 mm, fv: 4 mm, pá: 160 mm (5. kép 7.) **LT**

Nyékládháza, Gombos-rét 1.

A grey, wheel-thrown wall fragment tempered with graphite. The surface is smoothed and decorated with a horizontal rib segmented with oblique incisions, which runs around the vessel. wth: 5 mm (Fig. 4. 7) **LT**

Nyékládháza, Gombos-rét 2.

A greyish brown, hand-thrown rim fragment tempered with chaff. The surface is smoothed and decorated with a double incised wavy line running horizontally around the vessel; rth: 4 mm, wth: 5 mm, rd: 120 mm (Fig. 4. 3) **U**

A reddish brown, hand-thrown rim fragment tempered with sand. The surface is smoothed and decorated with a round impression protruding in the centre; rth: 4 mm, wth: 5 mm, rd: 200 mm (Fig. 4. 4) **U?**

A brown, hand-thrown rim fragment tempered with pebbly sand. The surface is smoothed and decorated with a horizontal rib segmented with finger impressions, which runs around the vessel; rth: 9 mm, wth: 10 mm, rd: 200 mm (Fig. 4. 5) **LT**

The fragment of a dark grey, hand-moulded tuyere tempered with sand and small pebbles. In consequence of the heat it developed blisters and the surface became glassy; rth: 5 mm, wth: 9 mm, rd: 20 mm (Fig. 4. 6) **LT?**

Mályi, Gerenda

A greyish brown, wheel-thrown rim fragment tempered with sand; rth: 6 mm, wth: 6 mm, rd: 200 mm (Fig. 5. 1.) **Kö**

A dark brown, wheel-thrown wall fragment tempered with sand and decorated with an incised wavy line running around the vessel; wth: 8 mm (Fig. 5. 2) **Á**

A light brown, wheel-thrown wall fragment tempered with sand and decorated with a double stabbed ornament running around the vessel in two bands; wth: 5 mm (Fig. 5. 3) **Á**

Mályi, Lapos 2

A grey, wheel-thrown rim fragment tempered with graphite. The surface is smoothed; rth: 20 mm, wth: 10 mm, rd: 380 mm (Fig. 5. 5) **LT**

A grey, wheel-thrown rim fragment tempered with graphite. The surface is smoothed; rth: 8 mm, wth: 4 mm, rd: 160 mm (Fig. 5. 4) **LT**

Sajópetri, Második-dűlő

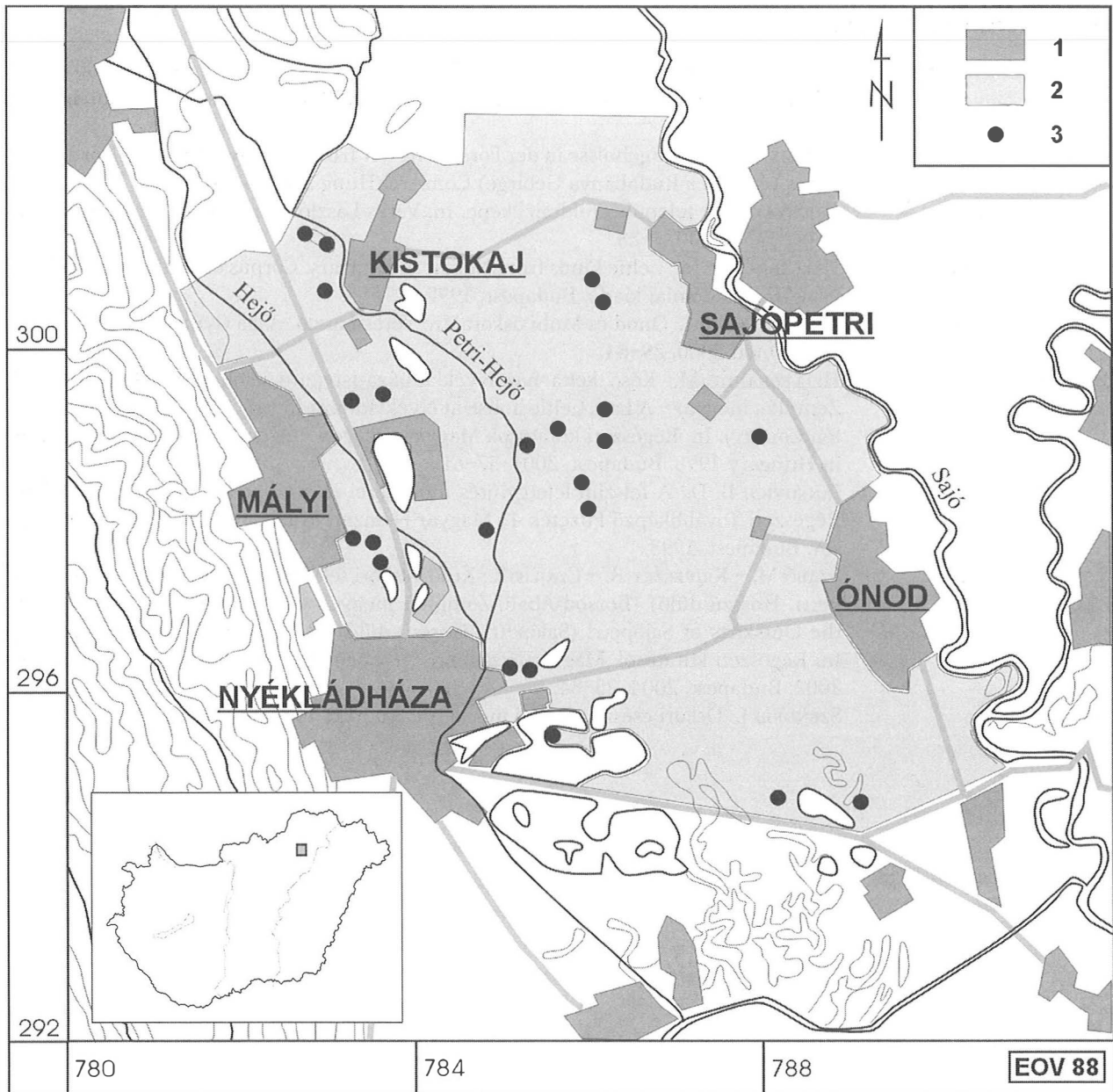
A light brown, hand-thrown rim fragment tempered with sand. The surface is smoothed and decorated with the combination of dot-like impressions and grooves. rth: 10 mm, wth: 4 mm (Fig. 5. 6) **R**

Sajópetri, Homoki szőlős

A light brown, wheel-thrown rim fragment tempered with sand. The surface is smoothed; rth: 7 mm, wth: 4 mm, rd: 160 mm (Fig. 5. 7) **LT**

Irodalom • References

- ALFÖLDI et al. 1975 ALFÖLDI L. – BALOGH K. – RADÓCZ Gy. – RÓNAI A.: Magyarázó Magyarország 200 000-es földtani térképsorozatához. M-34-XXXIII. Miskolc. Magyar Állami Földtani Intézet, Budapest, 1975.
- CZAJLIK 2003 CZAJLIK, Z.: Neue Ergebnisse in der Forschung der frühen Eisenverhüttung Nordostungarns (Aggtelek-Rudabánya Gebirge) ComArchHung 2002, 5–14.
- FRISNYÁK 2000 FRISNYÁK S.: A település földrajzi képe. In: Veres László –Viga Gyula: Ónod monográfiája, Ónod 2000, 7–28.
- HELLEBRANDT 1999 HELLEBRANDT, M.: Celtic Finds from Northern Hungary. Corpus of Celtic Finds in Hungary III. Akadémiai kiadó, Budapest, 1999.
- HELLEBRANDT 2000 HELLEBRANDT M.: Ónod és Muhi őskora. In: Veres László –Viga Gyula: Ónod monográfiája, Ónod 2000, 29–64.
- HELLEBRANDT 2001 HELLEBRANDT M.: Késő kelta ház Nyékládháza-Istvántó lelőhelyen (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) – A Late Celtic house at Nyékládháza-Istvántó (Borsod-Abaúj-Zemplén County). In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 1998. Budapest, 2001, 57–61.
- JANKOVICH 1993 JANKOVICH B. D.: A felszíni leletgyűjtés módszerei és szerepe a régészeti kutatásban. Régészeti Továbbképző Füzetek 4., Magyar Nemzeti Múzeum – MTA Régészeti Intézet, Budapest, 1993.
- SZABÓ-KRIVECZKY-CZAJLIK 2004 SZABÓ M. – KRIVECZKY B. – CZAJLIK Z.: Késő vaskori település Sajópetri határában (Sajópetri, Hosszú-dűlő) (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) – Late Iron Age Settlement at the Outskirts of Sajópetri (Sajópetri, Hosszú-dűlő) (Borsod-Abaúj-Zemplén megye). In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2002. Budapest, 2004, 25–34.
- SZENDREI 1890 SZENDREI J.: Őskori csésze a Muhi pusztáról. ArchÉrt 10 (1890) 191–192.

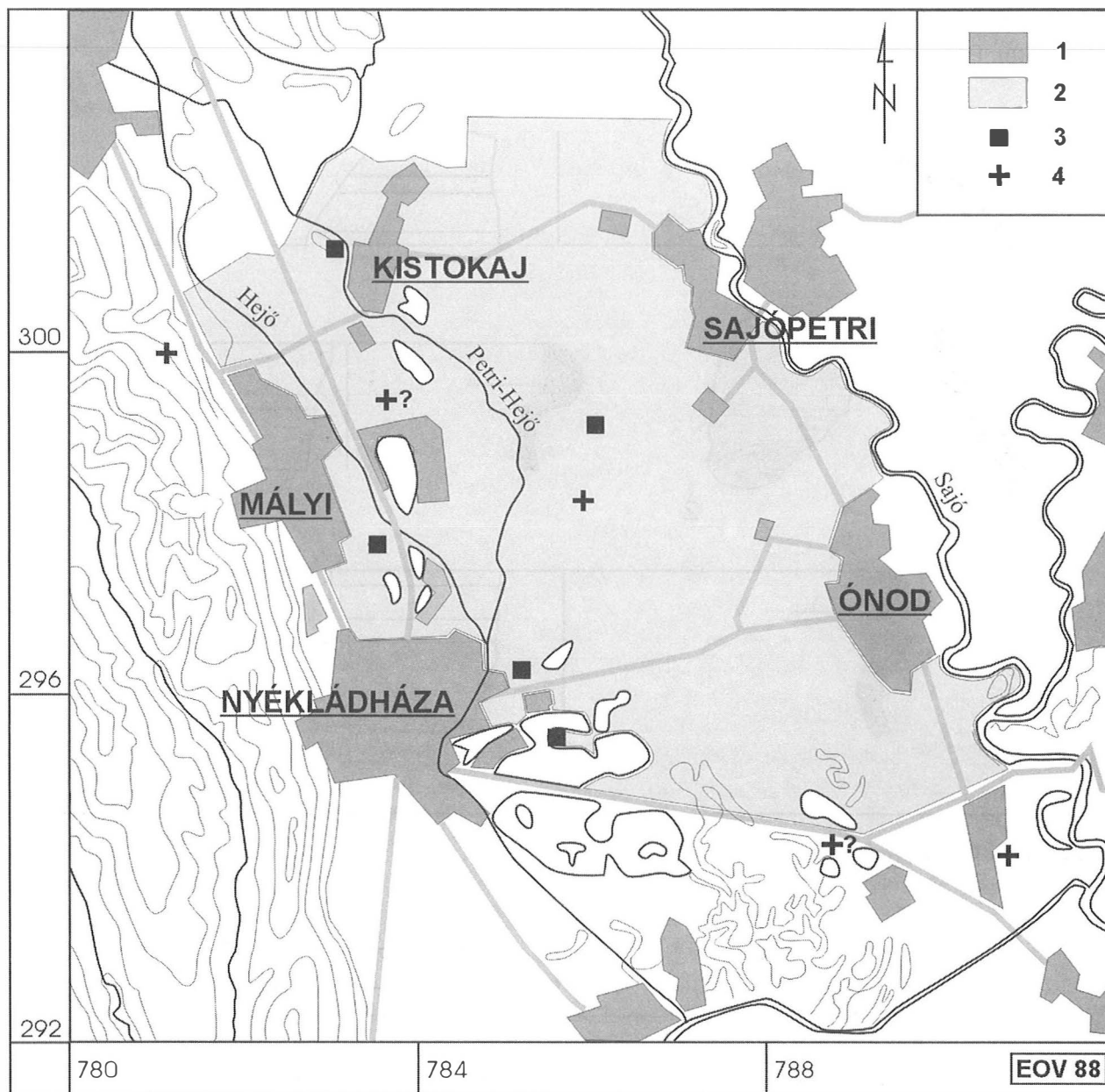

1. kép: Régészeti lelőhelyek Sajópetri környékén

1: A jelenkori települések területe, 2: A régészeti terepbejárással vizsgált terület, 3: Ismert régészeti lelőhelyek

Fig. 1: Archaeological sites in the environs of Sajópetri

1: The territory of the modern settlements, 2: The territory investigated by field walking, 3: Identified archaeological sites

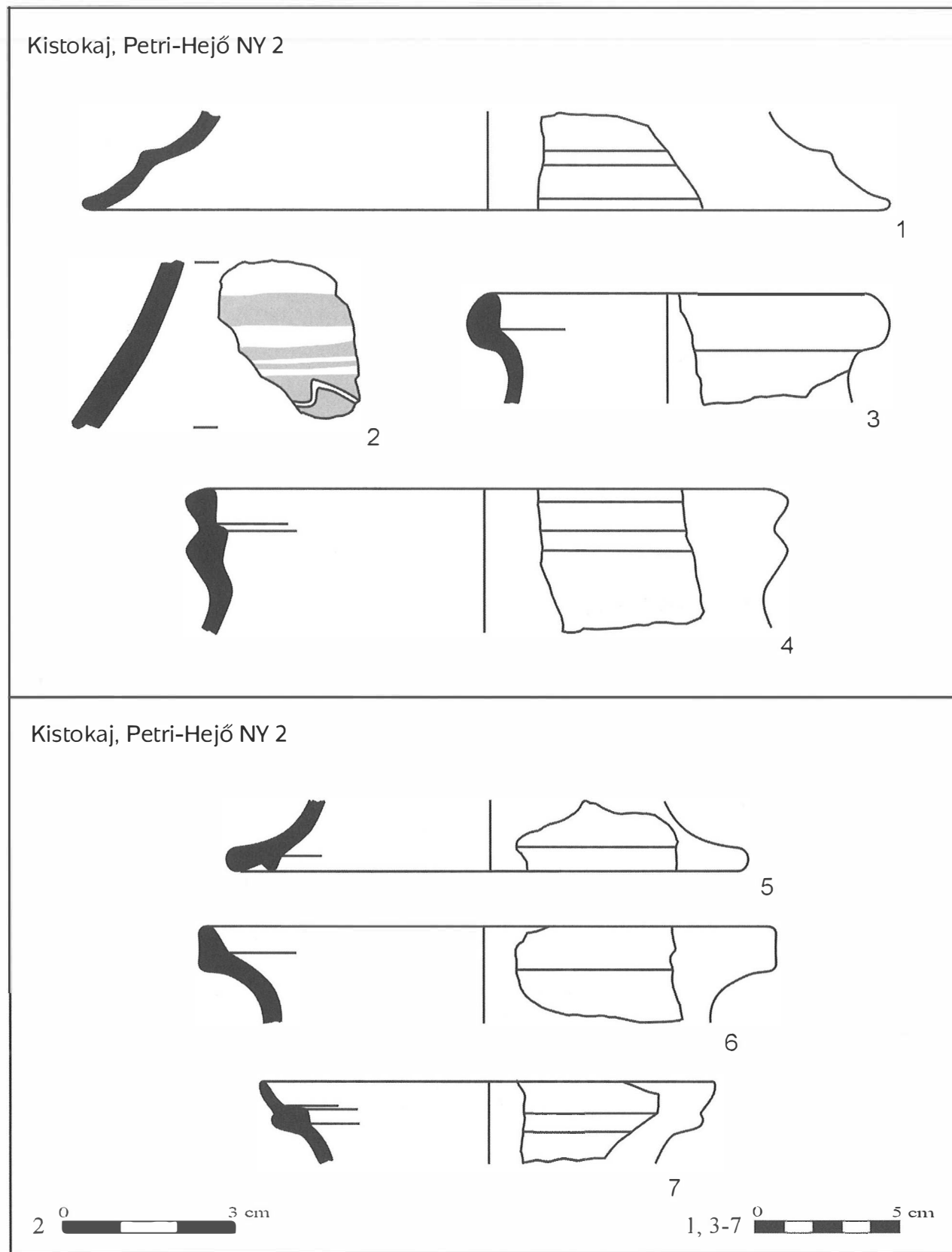

2. kép: Késő vaskori régészeti lelőhelyek Sajópetri környékén

1: A jelenkori települések területe, 2: A régészeti terepbejárással vizsgált terület, 3: Késő vaskori települések, 4: Késő vaskori temetők

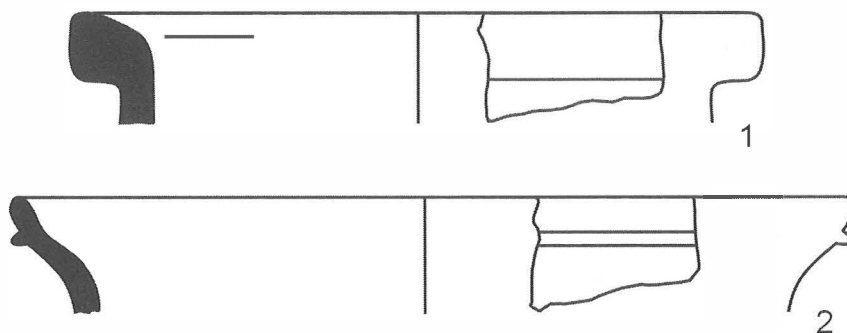
Fig. 2: Late Iron Age archaeological sites in the environs of Sajópetri

1: The territory of the modern settlements, 2: The territory investigated by field walking, 3: Late Iron Age settlements, 4: Late Iron Age cemeteries

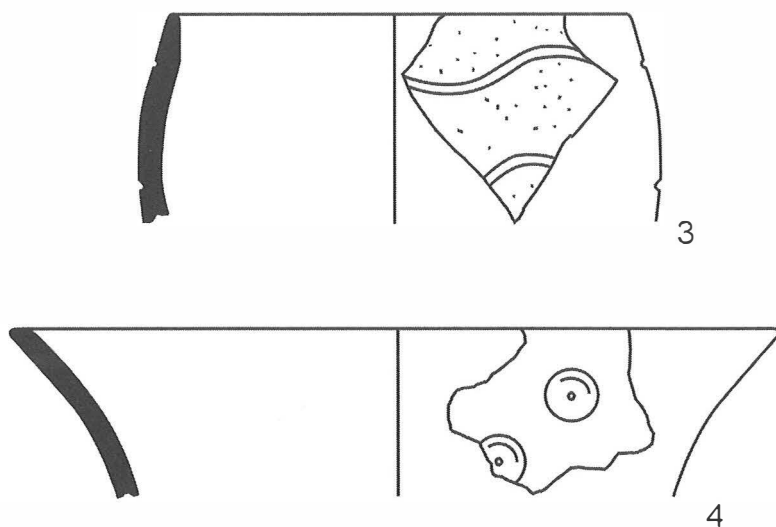

3. kép: Válogatás a terepbejárás során gyűjtött leletek közül. 1-7: középkor
 Fig. 3: Selection from the finds collected during field walking. 1-7: Middle Ages

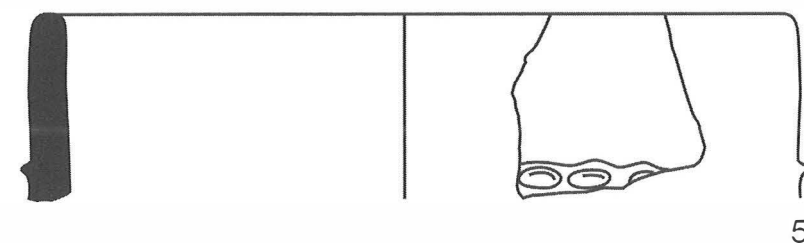
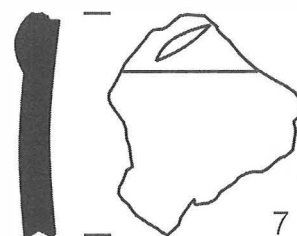
Kistokaj, Homokbánya

Nyékládháza, Gombos-rét 2.

Nyékládháza, Gombos-rét 1.

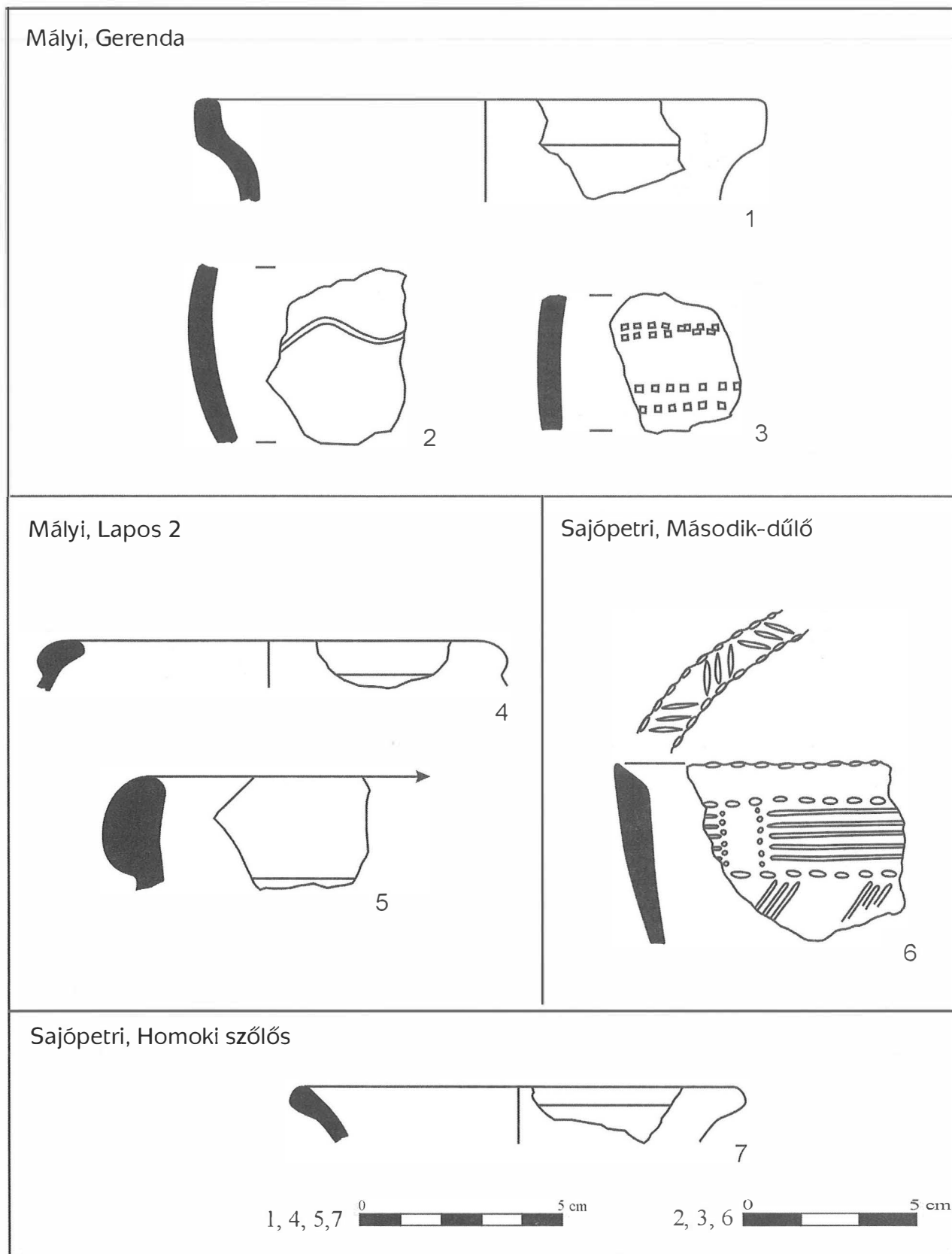

1-5 0 5 cm

6-7 0 3 cm

4. kép: Válogatás a terepbejárás során gyűjtött leletek közül. 1: római császárkor, 2: középkor, 3-4: újkőkor, 5-7: késő vaskor

Fig. 4: Selection from the finds collected during field walking. 1: Roman Imperial Period, 2: Middle Ages, 3-4: Neolithic, 5-7: Late Iron Age

5. kép: Válogatás a terepbejárás során gyűjtött leletek közül. 1-3: Árpád-kor, 4-5, 7: késő vaskor, 6: újkőkor

Fig. 5: Selection from the finds collected during field walking. 1-3: Árpadian Period, 4-5, 7: Late Iron Age, 6: Neolithic